

До

Членовете на Научното жури,

определено със Заповед №3 – РК – 179

от 30. 03. 2017 г. на Ректора на НБУ

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Софка Георгиева Матеева, преподавател в НБУ, 3.6. Право (Правна социология, правна информатика) за участие в конкурса за заемане на академичната длъжност „доцент” по професионално направление 3.6. Право (теория на държавата и правото), обявен в ДВ бр. 16 от 17. 02. 2017 г. с кандидат гл. ас. д-р Деница Георгиева Топчийска

I. Изследователска (творческа) дейност на кандидата

Творческата дейност на гл. ас. д-р Деница Топчийска може да се представи в три направления:

- Монография на тема ”Върховенство на правото. Теоретични аспекти.”, публикувана през 2016 г. (обем 318 стр.);
- Статии (14 на брой), поместени в рецензирани научни издания през периода 2013 – 2017 г.;
- Научни проекти, в които кандидатката е участвала като изследовател и мениджър в периода 2009 – 2013 г.

1.Монографичният труд „Върховенство на правото. Теоретични аспекти.” е оригинално научно произведение, посветено на един колкото коментиран, толкова и недостатъчно изследван теоретичен проблем в българската правна доктрина. Този проблем е иманентно свързан с общата теория на правото и е напълно относим към темата на настоящия конкурс.

Категорията „Върховенство на правото” е родово понятие, което има многопластова структура, смисъл и значение и се свързва както с правото като феномен, така и с други феномени като политиката, властта, управлението и свързаните с тях области на научното знание като моралната философия, политологията, теорията на правото, философията на правото, правната социология, етиката и аксиологията. Върховенството на правото като основен политически и правен принцип е ръководно начало в конституциите на националните правни системи, в правото на Европейския съюз и в международното право.

Безспорна заслуга на д-р Топчийска е изборът на темата на нейния хабилитационен труд. Научното изследване, което тя представя за рецензиране е

успешен опит да се изследват проблемите, свързани с върховенството на правото в теоретичен аспект, като се очертаят възможности за практически резултати, с оглед потребностите на съвременната социална практика.

Монографията се състои от увод, пет глави, заключение и научен апарат, отразяващ цитираните автори и документи. Оригиналното в структурата на книгата са изводите и обобщенията, които се правят след всяка глава и уместните встъпления към следващите части на изложението в края на всеки раздел. Този подход, от една страна, ясно очертава логическата конструкция на творбата, а от друга – улеснява читателят в осмислянето на върховенството на правото като общочовешки идеал, като правен принцип и като политически инструмент за защита на гражданите в модерното и постмодерното общество.

В увода на книгата авторката ясно и точно формулира своята теза, свързана с изясняването на основните аспекти на концепцията за върховенството на правото, с открояването на основните цели, функции и конститутивни елементи (формални и материални), и тенденции на развитие (с. 19). Още тук д-р Топчийска посочва, че „като нормативна концепция върховенството на правото поставя стандарти по отношение на правото като социален механизъм”. Тя разглежда тази концепция не само за нуждите на научния дискурс, но и с оглед на възможностите за практическото ѝ приложение в съвременното общество.

По-нататък в изложението тя следва и дескриптивно аргументира заявените в нейната научна теза принципи за върховенството на правото в живота на обществото в информационния XXI век.

В първа глава на монографията се прави преглед на възгледите за върховенството на правото от Античността до съвременните схващания по този въпрос. Анализират се гледните точки на автори живели в различни исторически епохи, в т. ч. на съвременни. Привеждат се обосновки по разглежданите въпроси, съдържащи се в документи на различни организации и институции като Европейския съюз, Съвета на Европа, ООН и други международни организации.

Представените теоретични и политически възгледи за върховенството на правото са анализирани точно и пестеливо. Това разкрива възможностите на авторката да оценява главното и същественото и да извлича обективистично необходимото за обосновка на своята теза и за научните си търсения по разглежданата тема.

Положителна оценка заслужава сравнителният анализ на д-р Топчийска във връзка с моделите за върховенство на правото и правовата държава през XIX век в англосаксонската и континенталната правни системи. Тя представя прецизно нормативните и институционалните различия, като се спира по-подробно на тези от тях, които са свързани с идеята за суверенитета в англосаксонската правна система и с обосноваване на индивидуалните права и тяхната защита в континенталната правна система. Независимо от посочените принципни различия в двете правни системи, отстояващи идеите, съответно за върховенство на правото и за правовата държава, д-р

Топчийска откроява сходните идейни, правни и политически основания, които свързват и правят съпоставими двете правни системи. Едно от тези основания е идеята за свободата. Формулирани са пет основни елемента, които са в основата на модерното разбиране за върховенството на правото и правовата държава (с. 65-67). Тяхното обосноваване и открояване е принос на авторката в разкриването на тенденциите към конвергенция на двете правни системи.

В търсенето на обща дефиниция на върховенство на правото в новото време, по-конкретно в началото на XXI век, д-р Топчийска представя дефиницията дадена от Том Бигман, която се позовава на актове на ООН, Съвета на Европа и ЕС. В нея се съдържат формални, институционални и материални елементи, които остават „отворени” за промени и допълнения (с. 72 – 73).

В своя научен труд д-р Топчийска посочва: „Минималният стандарт на концепцията за върховенство на правото трябва да бъде изграден от формален и материален елемент. От формална страна той включва съвкупност от изисквания, насочени към формата на правото и институционалния механизъм, които се основават на принципите на формалната справедливост ..... От материална страна минималният стандарт на концепцията за върховенство на правото изисква защита на индивидуалните права и по-специално на правата на човека, които са задължителен елемент на социалната справедливост” (с.87).

В тази заключителна постановка, която разглеждам като опит за авторско определение на върховенството на правото, се обосновава иманентната връзка между формалната справедливост, която следва да е нормативно осигурена и социалната справедливост, която трябва да е политически гарантирана. Върховенството на правото се реализира адекватно в диапазона между тези възможни и допустими ограничения.

Във втора глава се разглеждат доминиращите теоретични модели за същността на правото в контекста на правния позитивизъм и нормативизъм. Целта е да се очертаят и анализират формалните и институционалните аспекти на върховенството на правото. Изясняването на същността на правото според д-р Топчийска е от съществено значение за реалистично възприемане на идеала за върховенство на правото и за определяне на неговите ограничения (с.90). Аргументирано се обосновава възможната обвързаност на тези понятия като се посочва, че върховенството на правото като политически идеал и като правен принцип представлява стандарт за правото, от гледна точка на неговото качество и ефективност. Също така познаването на същността на правото – според авторката – позволява да се изгради реалистична концепция за върховенството на правото, която е практически приложима.

В тази глава са представени и коментирани различни теории за правото, които очертават различни основания за анализиране на основните характеристики, структури, процедури, основополагащи понятия и принципи на правото. Представените теории позволяват да се проследи развитието на понятието за право в различни исторически периоди и в различни правни школи. Разгледани са императивните теории за правото, свързани с аналитичната юриспруденция в Англия. Специално внимание е отделено на

теорията на Ханс Келзен като ярък представител на нормативизма, чиято теория разширява учението за правото по отношение на неговата същност и структура. Направен е аналитичен прочит на теориите за правото на Х. Харт, Р. Дуоркин и Д. Раз, за да се представят различни научни виждания за изследваното понятие.

Въз основа на анализирани теоретични модели, които са доминиращи в съвременната правна доктрина, д-р Топчийска прави извода, че правото е хетерогенна система, която представлява динамично единство както от общи и индивидуални правила, така и от правни принципи.

По-нататък в изложението се разглеждат формалните теории за върховенството на правото. Авторката посочва, че най-голяма част от формалните теории отъждествяват принципът на върховенство на правото с принципа за законност като съвкупност от процедурни (институционални и формални) изисквания, насочени към ефективно функциониране на правната система (с.125). Представени са теоретични модели, които описват формалната страна на върховенството на правото като тези на Л. Фулър, Д. Раз и Р. Бобио. Авторката анализира същността на тези модели и обръща специално внимание на модела на Р. Бобио, в който са формулирани „основни” и „факултативни” изисквания към законодателя.

В тази глава са систематизирани и представени формални стандарти за върховенство на правото, на които трябва да отговаря правната система, за да бъде ефективна. Д-р Топчийска посочва, че концепцията за върховенството на правото е съвкупност от стандарти, насочени към ефективно функциониране на правната система. Тя описва и коментира компетентно тези стандарти (12 на брой), и посочва, че те са динамични, защото произтичат и са свързани с промените, които настъпват в съвременното общество.

В трета глава се анализира двупосочната зависимост между справедливостта и върховенството на правото във формален и материален аспект. Авторката отделя специално внимание на формалната и социалната справедливост. Формалната справедливост в правото е изградена върху равенството (еднаквото третиране на правните субекти) като постоянен неин критерий. Този вид справедливост, според д-р Топчийска, е неотделимо понятие от концепцията за върховенство на правото. Формалната справедливост определя стандартите за върховенство на правото, от една страна и от друга - съвкупността от възприетите стандарти влияят върху формалната справедливост. Тоест, те са в корелативна зависимост. Нещо повече, съвкупността от стандарти, които определят върховенството на правото обогатяват променливите елементи на формалната справедливост. Става дума за променливи критерии, които се формулират от институциите – най-вече от законодателните. Разбира се, динамичният аспект в структурата на справедливостта зависи и от други фактори – икономически, социални, културни, и исторически (с. 189). Този ракурс в анализа на авторката намирам за особено важен. Изводът, направен от д-р Топчийска още веднъж аргументира нейната теза, че целта на върховенството на правото е постигане на ефективност на правната система, базирана върху формалната справедливост.

Оригинален е подходът, който възприема авторката по отношение на релацията – върховенство на правото и социална справедливост. Д-р Топчийска отбелязва, че идеята за обвързване на социалната справедливост с концепцията за върховенство на правото е предмет на интензивни дебати. Тя правилно посочва, че съдържанието на променливите критерии (елементи) в структурата на формалната справедливост е проекция на доминиращата в обществото политическа концепция за социална справедливост. В тази връзка тя разглежда основните теоретични модели по този въпрос в съвременното общество и ги групира в три направления: (1) утилитарни и икономически теории; (2) процедурни теории за справедливостта и (3) теории за минималните блага. Тези теоретични модели и техните производни са задълбочено анализирани, като са разкрити техните рационални и утопични аспекти.

Въпросите, свързани с формалната и социалната справедливост са централни (според мен), но коректността изисква да се отбележи, че в началото на тази глава са представени теориите за справедливостта на велики мислители като Аристотел и на признати учени като Харт, Палерман, и Ц. Торбов. Техните виждания за справедливостта обогатяват читателя. За това допринасят безспорно и уместните коментари на авторката, с което тя демонстрира ерудиция и научна етика.

Четвъртата глава е посветена на правата и върховенството на правото. В тази част от монографията се обосновава функционална зависимост между индивидуалните права и концепцията за върховенството на правото. Д-р Топчийска разглежда философската основа на естествените права в основните класически и някои съвременни модели на естественоправните теории. Тя търси основания за доказване на своята теза в теориите на Т. Хобс, Е. Кант, Дж. Лок, на Ж.Ж. Русо и други мислители.

На основата на естественоправните теории за правата и понятието за субективните права, дефинирано в рамките на юридическия позитивизъм, авторката очертава концепцията за правата на човека като материален елемент в концепцията за върховенство на правото. Един от изводите, до който тя достига е, че двусмислените или недостатъчно прецизните закони, свързани със защита правата на човека, биха влезли в противоречие с принципа за върховенство на правото. Това на практика означава, че правата няма да получат възможност за реална защита, дори в случаите, когато формално са прокламирани.

Авторката посочва, че по въпроса за правата на човека и тяхната защита у нас се разчита на практиката на Европейския съюз за защита правата на човека и на Съда на ЕС. Средствата за защита на национално ниво са ограничени и това е главно поради липса на ефективни процедури за последваща оценка на законодателството. Направената констатация не се свързва с конкретни предложения за това, какво следва да се предприеме в тази насока.

В последната пета глава се разглеждат два казуса, които демонстрират функционалната обвързаност между концепцията за върховенство на правото и основните права по повод на конкретни решения на Европейския съд за правата на човека към Съвета на Европа и на Съда на Европейския съюз, свързани с правото на

лична неприкосновеност. Д-р Топчийска анализира как чрез решенията по тези казуси се разкриват възможности за реализация на принципите за върховенство на правото на практика.

В заключение се очертават тенденциите за развитие на концепцията за върховенство на правото и се предлага да се разработят национален модел и национални стандарти за функциониране на този правен принцип както по отношение на правната система като цяло, така и по правни отрасли.

2. Научните статии на д-р Топчийска (както отбелязах по-горе) са 14 на брой, като: 5 от тях са публикувани в научни издания с правна тематика; 5 са представени на международни конференции в страната и в чужбина и 4 са представени на национални научни конференции. Всички статии са рецензирани преди публикуването им. Те са достатъчни като количество и отговарят на научните изисквания, свързани с участието в настоящия конкурс. Представените за рецензиране статии по съдържание доразвиват и конкретизират различни аспекти от научните тези на д-р Топчийска, представени систематизирано в нейния хабилизационен труд.

3. От автобиографията на д-р Топчийска се вижда, че тя е участвала в голям брой европейски **научни проекти**, които са в проблемната област на нейните основни научни интереси. Това са проекти в областта на образованието, проведени в сътрудничество с университети, изследователски центрове, публични и частни организации. Безспорно тази активна дейност е допринесла за изграждането на д-р Топчийска като учен-изследовател и активен популяризатор на съвременните научни постижения в областта на нейните професионални интереси и творчески търсения.

II. Учебна и преподавателска работа

Учебната и преподавателската работа на гл. ас. д-р Деница Топчийска е свързана с общата теория на правото, която изпълнява методологична функция по отношение на останалите правни дисциплини. Тя води лекционния курс по Обща теория на правото (90 а. ч.) и текущо актуализира съдържанието на своите лекции в съответствие с развитието на теоретичната мисъл и с правната практика в тази тематична област.

От 2013 г. д-р Топчийска провежда упражнения със студентите в специалността „Право” на НБУ по дисциплината Обща теория на правото. В качеството си на главен асистент тя взема участие при оценяване на знанията на студентите както на основата на оценката на техните самостоятелни разработки по време на обучението, така и при полагането на заключителния изпит по специалността. Критериите и изискванията, които тя задава по отношение оценката на знанията, придобити от студентите по време на лекционния курс и провежданите упражнения дава възможност, от една страна, студентите да демонстрират своите възможности за самоподготовка, а от друга – да се направи обща крайна обективна оценка на придобитите от тях знания по тази сложна теоретична дисциплина.

Д-р Топчийска чете лекции и в други департаменти на НБУ, а също и в СУ „Климент Охридски“, което допълнително разширява и обогатява нейния преподавателски опит.

Аудиторната и извънаудиторната заетост на кандидатката в конкурса през всичките години откакто е щатен преподавател в НБУ надхвърля чувствително изискуемия минимум. Оценката на студентите за нейната преподавателска работа е повече от добра. При оценяването на придобитите от студентите знания тя е не само взискателна, но и обективна и справедлива.

През всички академични години откакто работи като главен асистент в департамент „Право“ на НБУ д-р Топчийска е публикувала десетки страници учебни материали и друга учебна информация, в помощ на студентите по дисциплината ОТП в електронния обучителен модул на университета. Тя работи със студентите активно и резултатно, като успешно балансира своето поведение в границите между толерантност, добронамереност и взискателност. От м. ноември 2016 г. д-р Топчийска е функционален експерт за департамент „Право“ по проект „Студентски практики“ – фаза I по Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“.

III. Административна и обществена дейност

Д-р Деница Топчийска е млад учен, който активно се включва в инициативите, които се провеждат от департамент „Право“ на НБУ. Тя участва в организацията и провеждането на научни конференции и семинари не само в правния департамент, в който е на щат, но и в университетски конференции и семинари. Редовно участва в департаментските съвети, а в периода от 01. 11. 2014 г. до 28. 02. 2017 г. е програмен консултант към Програмния съвет на департамент „Право“. През 2016 г. е преминала курс на обучение за функционален експерт по проекта „Студентски практики“ – фаза I на Оперативна програма „Наука и образование за интелектуален растеж“.

IV. Лични впечатления от кандидатката в конкурса

Познавам гл. ас. Деница Топчийска от съвместната ни работа в продължение на повече от три учебни години. През този период тя водеше упражненията на лекционния курс по ОТП, които аз четях. Впечатленията от работата ми с нея са отлични. Тя е изключително съвестен и коректен партньор. Притежава системна общообразователна подготовка, непрекъснато допълва и обогатява професионалните си знания и умения, с желание и старателно изпълнява своите служебни задължения и е взискателна както към себе си, така и към колегите си и към студентите при реализирането на делови контакти.

Изпитвам лична удовлетвореност, че един човек с интелектуален потенциал и определено позитивни морално-етични и професионални качества поема попрището на хабилитиран преподавател в НБУ.

V. Мнения препоръки и бележки по творческите постижения на кандидатката

В първата част на рецензията дадох положителна оценка на творческите постижения в трудовете на кандидатката, представени за рецензиране. Още веднъж подчертавам, че те са значими и като обем отговарят напълно на изискванията във връзка с обявения конкурс. Надявам се, че научната общност тепърва ще ги коментира и оценява.

Към момента на конкурса д-р Топчийска има едно цитиране, което е видно от приложената справка, но съм убедена, че нейното творчество предстои да се цитира.

Приемам безусловно самооценката на кандидатката за научните приноси в нейните трудове и смятам, че част от тях биха могли да се акцентират и по-категорично. Надявам се, че в рецензиите и становищата на членовете на уважаемото научно жури ще бъдат внесени допълнителни оценки в посока на още по-пълното характеризирание на приносните моменти в трудовете на кандидатката.

Препоръките, които бих могла да направя с оглед на бъдещата творческа дейност на д-р Деница Топчийска се отнасят до следното:

1. По-категорично да представя обобщенията и изводите, до които е достигнала в резултат от своите научни изследвания, с цел да допринесе в по-голяма степен за обогатяване не само на правната доктрина, но и на правната практика.

2. Би било полезно, както за авторката, така и за научната общност, за която са предназначени научните изследвания и анализи ако по-голямо внимание се отделя за прецизирането на понятийния апарат, за да се гарантира еднозначност при възприемането и осмислянето на лансираните научни тези.

3. Добре би било в бъдеще д-р Топчийска да ползва при своите научни разработки повече литература на кирилица и трудове на повече български автори, което ще гарантира по-голям континюитет на научните изследвания и разработки по правна тематика в българската научна общност.

4. Проблематиката, която д-р Топчийска разработва има интердисциплинарен характер, което предполага, че нейните научни изследвания биха представлявали интерес за един по-широк кръг учени и експерти от практиката. Това предполага начинът на изложение и особено произтичащите от анализа изводи и предложения да бъдат съобразени с изискванията и възможностите за осмисляне на разглежданите проблеми от широк кръг ползватели.

Заклучение

В заключение искам да отбележа, че творчеството на гл. ас. д-р Деница Топчийска е достатъчно като количество и е с качество, което съответства на изискванията за заемане на академичната длъжност „доцент” в НБУ, за която тя кандидатства.

На основание на посочените в рецензията научни приноси и достойнства на рецензираното научно творчество на кандидатката, както и на положителната ми оценка по отношение на преподавателската и обществената дейност на кандидатката заявявам, че ще гласувам с „да” за присъждането на д-р Деница Топчийска на академичната длъжност „доцент”. С пълна убеденост призовавам и останалите членове на това научно жури да гласуват положително за присъждането на научната степен „доцент” на гл. ас. д-р Деница Топчийска по професионално направление 3.6. Право (теория на държавата и правото).

05. 06. 2017 г.

Подпис:

/Проф. д-р Софка Матеева/